

בורדיה ואילנות גבוהים אחרים

גדי אלגזי

החוג להיסטוריה כללית, אוניברסיטת תל-אביב

הטקסט הקצר שלפנינו התפרסם באחד מגיליונותיו הראשונים של כתב-העת שייסד פייר בורדיה, *Actes de la recherche en sciences sociales*. עיצובם המלוכלך והמחוצף של הגיליונות הראשונים הללו, ששילבו מאמרים עם חומרים, טורים לעגניים עם טבלאות סטטיסטיות, נועד להנגיד אותם לעיצוב המכובד, הסולידי והמוקפד של כתב-העת המכובדים בני זמנו. פרץ עצום של יצירתיות ניכר בהם, והם גדושים במאמרים המסמנים כיווני מחקר חדשים. בין אלו נועד לטקסט הקצר שלפנינו מקום מיוחד. בשורות ספורות, בניסוח מתומצת שאינו מקל על הבנת דבריו, מציע בורדיה סקיצה של עמדתו בכמה מהדיונים התיאורטיים החשובים של שנות השישים והשבעים, מתווה כיוונים שימשו בסיס לכמה מספריו שיופיעו בשנות השמונים והתשעים, ובתוך כל אלו מדגים את כוחה של הסוציולוגיה הרפלקסיבית של הידע לתרום לידע — ידע עליז ומושחז, מתובל במנה של אירוניה עצמית.

זהו בראש ובראשונה תרגיל בסוציולוגיה של הידע, ואין לזו אולי מושא משעשע יותר מהסוציולוגיה של שיח המלומדים עצמם. בורדיה מרשה לעצמו כאן לחשוף את מדיניות החלוקה של טקסטים בין הפרשנים המוסמכים ולסמן אסטרטגיות ניכוס והטְעָנָה, הרומזות לא רק ליריביו ולעמיתיו בפרוץ של שנות השישים והשבעים, אלא גם לרבותיו המובהקים (כגון קלוד לוי-שטראוס) ולו עצמו. זהו טקסט כמעט תרפוטי, המביא משב רוח רענן לעולם האקדמי הטקסי. הוא מזכיר את פסקאות הפתיחה הידועות של "השמונה-עשר בברימר של לואי-בונפרט", שבו מתאר קרל מרקס (1852 [1952]) את מהפכני העבר כמי שמתתפים בנשף תחפושות עצום: היריבים הפוליטיים משתמשים בשפה שאולה ועוטים על עצמם את תלבושותיהם של המתים, גיבורי העבר של ההיסטוריה, בשעה שהם נלחמים זה בזה. ממש כך עוטים גם המשתתפים בוויכוחים התיאורטיים בני זמננו את מסכות המוות של רבותיהם המתים, מדברים בלשונם ומכים מקברם את יריביהם.

אף שהטקסט עוסק בראש ובראשונה בשיח המלומד, בורדיה מתווה בו עמדה כללית יותר ביחס לניסיונות לבסס מדע של טקסטים — בסוציולוגיה של הספרות, בסמיוטיקה ובמסורות השונות של ניתוח השיח. כהרגלו, אין הוא נוקב בשמם של בני הפלוגתא שלו. שמו של פוקו אינו נזכר, אף שחלק מהחצים מופנים בלי ספק כלפיו וכלפי חסידיו; גם הסמיוטיקאים והפורמליסטים אינם נזכרים בשמם. האתגר שבורדיה מסמן לעצמו הוא בניית סוציולוגיה של ייצור טקסטים וקליטתם, שאינה מטפלת בטקסטים המקודשים בכפפות של

משי ומועידה להם קיום שמעבר להתניות החברתיות, אך מצליחה גם לחמוק מן הכשל הידוע של התעלמות מן האוטונומיה של השדות הספציפיים שבהם הם מיוצרים. אפשר להתווכח על השאלה אם הצליח בורדיה במשימה זו בהתבסס על עבודותיו המאוחרות — אלה העוסקות בשדה הספרות (Bourdieu 1992) ואלה הפונות לסוציולוגיה של העולם האקדמי הצרפתי (Bourdieu 1984).

אם לא די בכל אלו, הטקסט מציע גם שרטוט חטוף של מודל המהפכה שבו מחזיק בורדיה. בהמשך דרכו יפתח בורדיה מעט את המודל הזה, אף שלעולם לא יבחן אותו בניתוח אמפירי ממצה. זהו ניסיון להציע תיאוריה סטרוקטורלית וקוניונקטורלית של מהפכה כמפגש קוניונקטורלי בין משברים סטרוקטורליים שונים, ובעיקר בין עימותים חברתיים כלליים לבין משברים בשדות הייצור התרבותי. בעקבות משברים אלו מעמידים חלק מיצרני התרבות הגבוהה את כישוריהם ואת נכסיהם — ובכלל זה את הטקסטים המקודשים ואת הסמכות לפרשם — לידי הנשלטים. גם כאן מתבקש להעמיד את הדברים במבחנים מחקרניים. וכמובן, יש בטקסט גם קריאה עקיפה לפעולה פוליטית מפוכחת ונלהבת גם יחד של אינטלקטואלים, שאינם משלים את עצמם בדבר הפריבילגיות המעמדיות שלהם, שמבחנים בהתניה המעמדית של פרויקט שינוי כולל — וקופצים למים.

אייאפשר להתעלם מן האירוניה שבקריאת הטקסט לאור המסלול החברתי שעבר מחברו, בורדיה עצמו, מן השוליים אל המרכז, לקראת קודיפיקציה של כתביו וקאנוניזציה של מחברם. כך אפשר למשל לעקוב אחר השתנותה ההדרגתית של פוליטיקת הציטוט של בורדיה, מהפניות רבות לדיווחים אתנוגרפיים ישנים ולמאמרים מקצועיים נידחים בספרו סקיצה של תיאוריה של הפרקטיקה, בתוספת שלושה עיונים באתנולוגיה הקבילית (Bourdieu 1972) — ספר המשלב ניתוח אתנוגרפי עם עבודה תיאורטית — וכלה בספרו החוש המעשי, חיבורו התיאורטי הכללי השני, שמבחינות רבות הוא מעין ניסוח מחדש, בשל ומתוחכם יותר של הסקיצה המוקדמת (Bourdieu 1980). בספרו החוש המעשי הערות השוליים ספורות ומאוכלסות רובן במפלצות הקדושות של הדיון התיאורטי. אין בהן כמעט דיונים אמפיריים או הפניות לעמיתים העוסקים במלאכה הנשפלת של תיאור וניתוח מקרים פרויקטורליים. אך הדברים נראים רלוונטיים עוד יותר כאשר בוחנים את הנוף האינטלקטואלי המסתמן לאחר מותו של בורדיה, נוף הקרוע בין יריבים מושבעים לחסידים ולמצטטים מוסמכים. שכן בינתיים הפך גם בורדיה בתורו ל"תיאורטיקן צרפתי", לסמכות אקדמית הנלעסת דרך מדריכים מתומצתים להגותו והראויה לפירושים מוסמכים מפי שומרי החותם. הוא מזוהה עם סך סגור של מושגים, המתפקדים עתה לרוב כמותגים, המעידים על המשתמש בהם שהוא חבר מוכר בקהילת החסידים או שהוא מעודכן מספיק באופנה האקדמית המחייבת. לעתים מבטאים המושגים שבועת נאמנות דוגמטית, שהאפקטיביות הפולחנית שלה תלויה בחזרה מדויקת על מילותיו של האדון בשעה שהגה אותן לראשונה. אם יש טעם בפרסום הטקסט הנוכחי, הרי זה כדי להשיב גם אותו לחיים, בעזרתו של הח"מ, שתרגם אותו לפני שנים רבות כדי להקל מעליו את עולן של הרשויות הקיימות, ועתה, עם פרסום התרגום

שלהלן, עלול למצוא את עצמו כפרשן מוסמך אחד נוסף הנאבק על מורשת המורה. ואם זה יעזור, יכחיש המתרגם את הדבר ויאמר שלא זו כוונתו. לשון אחר: אפשר לעשות הרכה דברים עם עצים: לשבת בצלם, לגזום בענפיהם, לטפס עליהם, להרכיב עליהם אחרים ולנטוע חדשים, אבל מי שמבקש דווקא להיתלות באילן גדול — יעשה זאת על אחריותו.

ביבליוגרפיה

מרקס, קרל [1852] 1952. "השמונה-עשר בברימר של לואי-בונפרט", בתוך: קרל מרקס ופרידריך אנגלס, כתבים היסטוריים, ספריית הפועלים, מרחביה.

Bourdieu, Pierre, 1972. *Esquisse d'une theorie de la pratique, précède de trois études d'ethnologie kabyle*, Geneva: Droz.

———, 1980. *Le sens pratique*, Paris: Minuit.

———, 1984. *Homo academicus*, Paris: Minuit.

———, 1992. *Les règles de l'art: Genèse et structure du champ littéraire*, Paris: Seuil.